

ԽԱՔԹԻ ԵՐԿՐԻ
ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Փոքր-Ասիոյ գանազան ժողովուրդներու և երկիրներու կողքին հետաքրքրական է, մանաւանդ Հայաստանի և Հայերու համար, խաթթի պեւտութիւնն ալ: Բնեւագրերու թարգմանութիւնները, որոնք հետզհետէ նոր լոյս կը նետեն մութ կէտերու մասին, իրաւ է կարելի չէ կատարեալ կամ անսխալ կոչել, սակայն նոյն ատեն կարելի է անտեսել անոնց կատարած մեծ գերը: Խաթթի բնեւագրերը վերջերս մեծ կարեւորութեամբ քննուած և թարգմանուած են գերման երկրասարդ գիտնական Դր. Եշմանենի յիշդրիչի կողմէ, որ մէկ քանի տարուան մէջ նոր սրբագրութիւններ ալ ըրած է իր նախկին թարգմանութիւններուն մէջ: Պ. Արշակ Սափրաստեան, որ գոգելի ջանքով մը հայ հասարակութեան կը ներկայացնէ երբեմն բնեւագրերու եւելի մասին ուսումնասիրական յօդուածներ, ունէր վերջերս ալ Նիւ Իորկի «Հայաստանի կոշնակ»ի մէջ «Խաթթի պեւտութեան» մասին երկու գրութիւններ: Այս առթիւ յիշած էր նաև Ֆրիդրիչ գործերէն հատուածներ և ծանօթութիւններ: Սակայն, ինչպէս կ'երևայ, Պ. Արշակ Սափրաստեան ի ձեռին չէ կրցած ունենալ նորագոյն սրբագրութիւնները, եղած նոյն ինքն Ֆրիդրիչի կողմէ: Այսպէս «Կոշնակ»ի փետրուար 19ի յօդուածին մէջ, 233րորդ էջին առաջին սխալակին մէջ յիշուած թարգմանութիւնը՝ «Նեղայի թագաւորը հպատակ էր կուշարայի թագաւորին», պէտք է ըլլայ, դարձեալ ըստ Ֆրիդրիչի, «Նեղայի թագաւորը քանուարկեալն էր կուշարայի թագաւորին»: Խաթթիբէն alanza կը թարգմանուի ուրեմն որպէս քանուարկեալ: Տեսնել այս առթիւ Zeitschrift für Assyriologie: Neue Folge, Band 2, Seite 274.

«Կոշնակ»ի նոյն թիւին նոյն երեսին վրայ Պ. Սափրաստեան կը գրէ նաև Հայպարնաչ ձեք, որ թագաւորական տիտղոս մըն էր: Դր. Ֆրիդրիչ ապահովցուց սակայն ինծի, թէ ինք չէ գործածած Հայպարնաչ, այլ Հայպարնաչ կամ Թլպարնաչ ձեք: F. Hrozny ալ կը կար-

գայ Հայպարնաչ (տեսնել Journal of the Oriental Research, April 1922, Band 6, Seite 63):

«Կոշնակ»ի նոյն սխալակին վրայ յիշուած «Խաթթի երկիր»ը, այսինքն այսօրուան Հայաստանը, սրբագրած է Ֆրիդրիչ որպէս Խոռքի. գոր կը նախընտրէ Խաթթիէն:

Իսկ «Կոշնակ»ի 26 փետրուարի յօդուածին մէջ, Պ. Արշակ Սափրաստեան 264րորդ էջի Բ. սխալակին մէջ Ֆրիդրիչի թարգմանութիւններէն մէջբերումներ ընելով կը յիշէ նաև հետեւեալը. «Եւ երբ ես (Մուրշիլի Բ., Գ. Ա. 1350-1330) թեզարամմա քաղաքը հասայ, դուրս եկան ինձ դիմաւորելու քաղաքին զինեօտեքին մեծ պաշտօնեան և հրամանատարները, և հրաւիրեցին ինձ մնալ»: Այս բառին մասին Պ. Սափրաստեան հետեւեալ կը գրէ. - Բնեւագիրը լուծող Ֆրիդրիչ, անձանթ մեր բնատուրով ոճերուն և աստիճաններուն, չի՛ հասկնար թէ ինչ կը նշանակէ այդ բառը: Մինչև այսօր մեր գաւառացիները երբ ուզեն մէկի հիւր պահել, կը խնդրեն անոր «մնալ»-ը: Սափրաստեանի այս, ըստ իս, քիչ մը յանդուգն դատաստանը աւելորդ է եղած: Նախ որ Ֆրիդրիչ ոչ թէ չէ հասկցած մնալու իմաստը, այլ իր թարգմանութեան վրայ վստահ չէ եղած: Այնպէս որ իր նոր ուսումնասիրութիւնները բոլորովին նոր թարգմանութեան մը բերած են զինքը՝ ինչ որ այդ տողին կը վերաբերի: Արդարև, ինչպէս որ Դր. Ֆրիդրիչ բարեկամս իր ազնուութեամբ ինձ հաղորդեց, *veniya* բառը պէտք է թարգմանել ոչ թէ մնալ, այլ՝ համդիպիլ, գտնել, Հետեւաբար վերի նախադասութիւնը պէտք է ըլլայ. «Եւ երբ ես թեզարամմա քաղաքը հասայ, դուրս եկան ինձ դիմաւորելու քաղաքին զինեօտեքին մեծ պաշտօնեան և հրամանատարները, և զիս հոն գտան (ինձ հաղորդեցան, զիս տեսան)» Ֆրիդրիչ զեռ չէ հրապարակած այս կարևոր սրբագրութիւնը, որ սակայն մօտ ատենէն տեղի պիտի ունենայ անպայման:

Լայպցիք, 5 յունիս 1927.

Մար. ՅԱԿՈԲ-ԳՐԻԳՈՐ

